

KETTEN A „SZEVEDI ISKOLÁBÓL” *Horváth Barna és Szabó József kapcsolata*¹

Révész Béla
egyetemi docens

*Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar*

A „szegedi iskola” megjelölést – amint ez Szabadfalvi József kutatásaiból ismert –, maga Horváth Barna adta az itteni jogi karon formálódott tanítványi körének.² Ugyanakkor az ide sorolt Szabó József és Solt Kornél a korábban még Szegeden oktató Moór Gyula mentorálása mellett kezdték el tudományos pályafutásukat és – amint a későbbiekben látni fogjuk – sajátos szerepet játszott ebben a körben Bolgár Vera. Rajtuk kívül Bibó István, Vas Tibor, Losonczy István tartozott ehhez a „nagy generációhoz” A magam részéről – legalábbis tiszteletbeli szegediként – mindenképpen ide sorolhatónak vélem Alfred Verdroß-Drossbergert. A bécsi nemzetközi jogi iskola megalapítója szinte kezdettől – főként a Moór Gyulával és Horváth Barnával fennálló jó kapcsolatain keresztül – kezdettől fogva támogatta a fiatal szegedi jogtudósokat, elsőként a bécsi Collégium Hungaricumban töltött ösztöndíjas időszakuk alatt. Később az Európai Emberi Jogi Bíróságon közel húsz évig tartó bíraskodása alatt is szívesen közölte az itthon éppen szilenciumra kényszerült Bibó István, Szabó József írásait, meghívta egyetemére az Amerikában méltatlanul háttérbe szorult Horváth Barnát. Ma már aligha megfeythető talány, hogy – némi szerény viszonzásul – Szabó József miként tudta 1967-ben „becsempészni” saját fordításában Verdroß tanulmányát a rendszer iránti elkötelezettségéről ismert Antalffy György³ szerkesztette jogelméleti szemelvénygyűjteménybe, Sztucska, Pasukanisz és Visinszkij mellé.⁴ Mindesetre Verdroßnak a „szegedi iskolához”, annak képviselőihez kapcsolódó közel fél évszázados viszonyának feltárása mindmáig adóssága a hazai jogtudomány-történeti kutatásoknak.

Ami a „szegedi iskola” céljait illeti, azt talán éppen Horváth Barna egy Bibó Istvánnak 1942-ben írt levele nyomán ismerhetjük meg a leghitelesebben: „a mi tudományos

¹ A tanulmány része a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, *A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés* című kiemelt projekt Ludovika Kiemelt Kutatóműhely Programjának *Államelméleti alapkutatás 2016-2018* (2016/86 NKE-AKFI) elnevezésű alprogramjának keretében folyó kutatásnak.

² A „szegedi iskola” kialakulásáról és történetéről: SZABADFALVI József: *Bibó István és a szegedi iskola*. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *A szabadság kis körei*. Tanulmányok Bibó István életművéről. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 125-152. o.

³ RÉVÉSZ Béla: A szocialista állam és professzora. Szélgjegyzetek Antalffy György portréjához. *Jogelméleti Szemle*, 2003. 4. <http://jesz.ajk.elte.hu/revesz16.html> (letöltés: 2017. 02. 13.)

⁴ VERDROSS, A.: *Die Würde des Menschen in der abendländischen Rechtsphilosophie*. (részletek) Ember és állam; Emberi méltóság és az állam viszonyának kérdései a politikai, jogi gondolkodók nézeteiben és annak realizálódása különböző okmányokban; Az emberi méltóságot biztosító jogok megelőzik a pozitív jogot. In: Antalffy György – Papp Ignác (szerk.): *Szemelvények állam és jogelméleti szerzők műveiből I*. Tankönyvkiadó, Bp., 1967. 235-246. o.

munkaközösségünket mint az emberi kapcsolatoknak sajátos, sőt egyszeri példáját kell felfognunk. Büszkén és féltékenyen kell örködnünk azon, hogy merész kezdeti lendülete meg ne törjön. Bármennyi az akadály, nagy és merész terveket kellene legalább forgatnunk és találkozásainkat ritka alkalmakként felfognunk olyan témák megbeszélésére, amelyekkel előrevihetjük a tudományt. Mert csakis ezért vagyunk, vagy legalább csakis ezért vagyunk azok, akik vagyunk. Nagy és komoly tudományos terveknek legalább érlelődnie kell eszmecseréinken. És nem szabad elveszteni az eleven kapcsolatot a filozófia igazi nagy kérdéseivel”.⁵

Szabó József és Horvát Barna életútjainak kereszteződéseiből három metszéspontot nagyítunk fel. A sikeres közös munka nem túl sokáig tartó periódusának néhány mozzanatát, az ország elhagyásának kudarcos történeteit (az egyiknek azért kudarc, mert nem sikerült elmenekülnie, a másiknak éppen ezért, mert sikerült), végül az óceányi távolság ellenére a levelezésükben megőrzött barátság emlékét.

1. Szabó József 1909-ben született, édesapja 1915-ben az olasz fronton elesett, így három testvérével együtt édesanyja egyedül nevelte fel őket. A vásárhelyi református gimnáziumban érettségizett 1927-ben, tanulmányait a szegedi egyetem jogi karán folytatta. Az egyetemet 1931-ben végezte el, a következő évben jog- és államtudományi doktorátust szerzett majd ügyvédjelöltként kezdett dolgozni.

1933 őszétől a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjasa lett. Ekkor kötött életre szóló barátságot az egy évfolyammal fiatalabb egyetemi társával, Bibó Istvánnal. Bécsben főképpen Alfred Verdross jogbölcseleti és nemzetközi jogi előadásai voltak rá nagy hatással, akivel annak 1980-ban bekövetkezett haláláig baráti kapcsolatot tartott.

1934-ben a szegedi egyetem nemzetközi jogi, közjogi és jogbölcseleti tanszékek ösztöndíjas gyakornokaként jelent meg első könyve *Danzig nemzetközi jogi helyzete* címmel. 1935-ben a Pénzügyminisztériumba került, majd 1940-ben törvényszéki bíró lett. A kolozsvári egyetem újraindult jogi karán 1941-ben habilitált, így az egyetem magántanáráként oktatott 1944-ig. Ez idő tájt születtek kimagasló jelentőségű jogbölcseleti témájú munkái is, mint *A jogászai gondolkodás bölcselete* vagy *A jogtudomány helye az emberi gondolkodásban* című művei. 1947-től Szegeden folytatta tanári pályafutását a magyar alkotmányjogi tanszéken, a következő tanévben pedig a kar dékánja lett. 1950-ben több tanártársával együtt – köztük Bibó Istvánnal – indoklás nélkül az egyetem „rendelkezési állományába” helyezték. Ellehetetlenülő helyzetében a külföldre menekülést kísérelte meg, de próbálkozásait az ÁVH leleplezte. Két és fél év szigorított börtönbüntetését Márianosztrán töltötte. Szabadulása után fizikai munkából és nyelvtanításból tartotta el családját. 1956-ban került vissza az egyetemre, az Összehasonlító Alkotmányjogi Tanszék élére, de 1960-ban egészségi állapotára hivatkozással nyugdíjazták. Ezt követően főként szakfordítással foglalkozott, ekkor írott tanulmányait, recenzióit csak külföldi folyóiratok jelentették meg⁶. A rendszerváltás

⁵ Horváth Barna – Bibó Istvánnak. Kolozsvár 1942. december 13. In: Bibó István: 1911-1979. Életút dokumentumokban. (vál., összeáll. Huszár Tibor; szerk. Litván György, S. Varga Katalin). Osiris-Száadvég, 1956-os Intézet, Bp. 1995. 197. o.

⁶ Verdross jóvoltából elsősorban az Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht folyóirat közölte ezeket. A Hans Kelsen által 1914-ben alapított folyóirat főszerkesztői posztját hosszú éveken keresztül Verdross töltötte be. Történetéről bővebben: Ko Swan Sik: Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht (Austrian Journal of Public Law and Public International Law), published by Springer Verlag, Vienna/New York. Netherlands International Law Review. August 1978. 289-300. o.

idején nagy érdeklődéssel fordult a gyorsan változó közjogi élet felé. A szegedi egyetem is erkölcsi rehabilitációban részesítette⁷, 1990-ben pedig professor emeritus címmel tüntette ki. 1992-ben, 83 éves korában hunyt el.

A bécsi Collegium Hungaricum épülete a múlt század 30-as éveiben

Horváth Barna tizenhárom évvel volt idősebb Szabó Józsefnél, 1896. augusztus 25-én született Budapesten, köztisztviselői családból. 1914 őszén kezdte meg tanulmányait a budapesti egyetem jogi karán, 1915 májusában bevonult a tüzérséghez. 1918-ban folytatta egyetemi tanulmányait majd 1920 márciusában megszerezte a jogi doktorátust. A Kincstárügyi Joghivatalba került, ahol közigazgatási ügyekkel foglalkozott. Akadémiai pályamunkáira Moór Gyula is felfigyelt és ekkoriban aktívan egyengette Horváth Barna korai tudományos pályáját. 1925-ben a szegedi egyetemen a jogfilozófia, míg 1926-ban a budapesti egyetemen az etika tárgy magántanára címet nyerte el. 1927–1928-ban másfél évet töltött a bécsi Collegium Hungaricumban, majd 1929-ben Kelsen ajánlólevelével érkezett Londonba Harold Laskihoz. „1929 első napjainak egyikén, igen kemény télben indultam Londonba – írta visszaemlékezéseiben. Moór professzort időközben kinevezték Budapestre, de még egy szemesztert Szegeden akart maradni. Ez alatt az egy szemeszter alatt keresztülvitte az én kinevezésemet Szegedre. 1929. július 7-ével kineveztek a jogfi-

⁷ JATE Értesítő. A József Attila Tudományegyetem hivatalos lapja. 1990. február 1. 6. o.

lozofia professzorának a szegedi egyetemre. A jogi kar egyhangúlag hívott meg.”⁸ 1940 és 1945 között a Kolozsvárra költözött egyetem jogbölcselettanára volt. A háborút követően aktívan politizált: a Polgári Demokrata Párt országgyűlési képviselőjeként ő fogalmazta a párt programját. 1945-ben az MTA levelező tagjává választották⁹. Székfoglaló előadásában részletesen foglalkozott Harold Laski munkásságával is¹⁰. 1949 őszén, mivel nem kapta meg a Moór Gyula 1949-es „félreállításával”¹¹ megüresedett budapesti jogfilozófiai tanszéket, továbbá visszaminősítették az MTA tanácskozó tagjának, emigrált az Amerikai Egyesült Államokba. 1950–1956 között politikatudományt, jogelméletet és nemzetközi jogot tanított a New York-i New School for Social Research-on mint vendégprofesszor. 1957-től az Amerika Hangja magyar osztályán dolgozott. A korábbiakhoz hasonló jelentős művek azonban az emigrációban már nem születtek. 1973-ban súlyos betegség következtében halt meg 69 éves korában.

Ha közös érintkezési pontokat keresünk Szabó József és Horváth Barna szerteágazó életpályájaiban, sajnos kevésbé az alkotó együttműködést sikerei ötlenek szemünkbe, hanem sokkal inkább a megpróbáltatások időszakában egymásnak nyújtott – nemritkán csak erkölcsi és szellemi támogatásra szorított – példáit láthatjuk.

2. Szabó József visszaemlékezése szerint Horváth Barna Moór Gyula távozása után került az egyetemre, amikor ő már végzett jogászként távozott onnan. Így Horváth Barnával formálisan nem is alakulhatott ki „mester – tanítvány” viszony, munkatársként viszont csak akkor ismerkedtek össze, hogy amikor a Bécsben töltött két ösztöndíjas szemeszterét követően hazajött, és ekkor már a Horváth Barna volt a jogbölcseleti tanszék vezetője. Egyszerre nevezték ki gyakornoknak Buza László mellé a nemzetközi jogi és a Horváth mellé a jogbölcseleti tanszékre. Ekkor találkoztak először, amit kezdetben furcsának, sőt kínosnak is érzett, hiszen ő egy korábbi professzor tanítványa volt, ráadásul éppen ekkoriban kezdett elmérgesedni a viszony Horváth Barna és Moór Gyula között is. De amikor 1935-ben Szabó Józsefet kinevezték Budapestre a Pénzügyminisztériumba, egyáltalán nem szűnt meg a kapcsolata Horváth Barnával, sőt, ekkoriban erősödött meg az elhatározása, hogy a nemzetközi jognál jobban kell a jogfilozófiával foglalkoznia. Mindenesetre Szabó József szerint a szegedi jogbölcseleti tanszéken azzal indult meg a forradalmi átalakulás, amikor bár Horváth Barna bizonyos szempontban akceptálta ugyan Moór Gyula nézeteit, mégis a német filozófiai alapokról egészében az angol filozófiára helyezte át a hangsúlyt.¹²

Hasonlóképpen vélekedett Bibó István is: „Horváth Barna nyugat-európai típusú tudós volt, Bécsben és Angliában járt előzőleg, mielőtt professzor lett volna, Bécsben Kelsent hallgatta, aki egy hallatlan szép, de kissé formalista, normatív logikai épületnek volt a felépítője. Angliában ellenben Harold Laski tanítványa lett, aki a munkáspárt balszárnyá-

⁸ HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány (Önéletrajz 1944-45-ből)*. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézete, Budapest, 1993. 71. o.

⁹ MTA Tagajánlások 1945-ben. Bp., 1945. Kéziratul. 19-20. o.

¹⁰ HORVÁTH Barna: Az angol politikai bölcselet. (Székfoglaló, 1945. november 12.) *Akadémiai Értesítő* 54. kötetében (1946.) 36. o.

¹¹ SZABADFALVI József: „A napi politika rontó viharai”. *Moór Gyula közéleti-politikai szerepvállalása az 1930-as és 1940-es években*. In: uő.: *Múltunk öröksége. Elmélettörténeti perspektívák*. Gondolat Kiadó Budapest, 2016. 122. o.

¹² NAGY J. Endre: *Szabó József életinterjú*. In: Révész Béla (szerk.): „Most megint Európában vagyunk...” Szabó József emlékkönyv. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2014. 131. o.

nak volt az ideológusa. Horváth Barnának volt egy finoman prezentált, semmiképpen sem harcos, liberális anarchista álláspontja, és ebben a liberális angol szocialistákhoz állott közel. Ugyanakkora a tudományt szenvedélyesen komolyan vevő, igazi jóféle európai értelmiségi jelenség volt.”¹³

A „szegedi iskola” a harmincas évek közepétől kezdett egyre kevésbé Szegedhez, mint földrajzi helyhez kötödni. „Bibó maga is Pesten volt alkalmazásban az Igazságügyi Minisztériumban. Horváth – írta Szabó József – Szegeden lakott, de megtartotta pesti lakását is, már csak a Magyar Tudományos Akadémiával való kapcsolata miatt is, amelynek később tagja lett, és a sokkal gazdagabb fővárosi, parlamenti és egyetemi könyvtárak használata végett is, amelyeket mindhárman bőven igénybe vettünk. Az igazi összetartó erőt számunkra Horváth Barna jelentette, aki hetenként feljárt (ti. Szegedről Budapestre – R. B.), s maga is igényelte, hogy hárman összetartsunk. Vagy Horváth lakásán találkoztunk¹⁴, vagy, még gyakrabban, budai kávéházakban.”¹⁵

6. Jelentés a Gorove-jutalomról.

Dr. Horváth Barna «Az erkölcsi norma természete. Budapest, 1926.» c. munkájával ama megbízatásnak teljes mértékben eleget tett, melyet a M. Tud. Akadémiától nyert a LXXXV. nagygyűlésen (I. Akadémiai Értesítő XXXVI. k. 426–429. füzet, 191. l., VII. alatt). Bírálatunkat, melyet a bemutatott részből előterjesztettünk (U. o. 172–175. l.), mindenképpen igazolta az immár egész terjedelmében benyújtott mű.

A teljes szöveg még jobban kidomborítja azt az élelméjű boncolást és kritikát, melyet szerzőnknek már megállapítottunk. Mesteri módon fejt ki például a *homolog-* s a *heterolog-érvény* új fogalmait, az értékvilág *quantitativ* és *qualitativ* tagoltságát, az «érték», a «kell» és a «norma» különbségét. Meggyőzően mutat rá az «érdem» fogalmának mibenlétére és létjogosultságára a «kötelesség» mellett; a «norma» fogalmának elemzése különösen sikerült. Szerző kritikai fejtegetései is sikerültek s számos ethikai problémára vetnek új fényt.

Szerző mindenképpen beváltotta a korábbi bírálatunkban kifejtett reménységünket s így kész művét méltónak ítéljük a pályadíjra.

Pauler Ákos
r. tag.

Kornis Gyula
l. tag.

Akadémiai Értesítő 1927.

A Kolozsvárra költözött szegedi jogi karra 1941-től már gyakran utaznak közösen. Szabó József 1941-ben habilitált jogbölcseletről. Véleményes jelentésében Horváth Barna így összegez: „Hatalmas és fáradhatatlan szorgalom jellemzi ezeket a munkákat, amelyek kétségbevonhatatlan bizonyítéka az az irodalmi apparátus, amelyre támaszkodnak. A folyamodónak kétségtelen a kritikai képessége. Éles logika jellemzi. Éles kritikája és logikája néha úgy működik, mint a túl éles penge, túlhasít, túlzásokba szalad. Gondolkodása erőteljes. Kifejezőképessége jelentékeny. Műveiben a gondolkodásnak olyan energiája nyilvánul meg, hogy tudományos működése elé a legszebb reményekkel tekinthetünk.”¹⁶

¹³ HUSZÁR Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*. Kolonel, Bp., 1989. 216. o.

¹⁴ Horváth Barna a XI. kerület Budafoki u. 17. sz. II. emelet 2. számú lakásba költözött.

¹⁵ SZABÓ József: *Negyven év. Egy professzor útja az önkényuralom alatt*. In: uő.: *Ki a a káoszából, vissza Európába*. Kráter, Bp., 1993. 19. o.

¹⁶ Dr. Horváth Barna ny. r. tanár: Véleményes jelentés Dr. Szabó József kir. bírósági jegyző úrnak a jogbölcseletről magántanárra képesítése végett bemutatott dolgozatairól. In: Beszámoló a Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem 1941. tanévi működéséről. Kolozsvár 1942. 36. o.

Szabó József viszont gyakori recenziója az újabb és újabb Horváth Barna-könyveknek. Ezek sorában terjedelmes összefoglalót közöl a *Szellem és Élet* folyóirat hasábjain a híres, 1937-ben megjelent „A jogelmélet vázlata” c. kötetről is. Értelmezése szerint a tény és az érték – vagy ahogyan olykor említi: „a lét és az érvény” kapcsolata nem két-, hanem, háromtagú, hiszen az ismeret két tárgya közé harmadikként »teremtőleg« beékelődik az ezeket összekapcsolódásukban megismerő alany”. Ezért a jog sem lehet merő tényből és merő értékből összegyúrt ismerettárgy, hanem csak értékes tények (jogesetek) és pozitív értékek (jogtételek) gondolati kapcsolata. A jog normáknak és tényeknek – melyek, logikai ellentét lévén közöttük, egyetlen ismerettárggyá nem egyesíthetők – bizonyos skéma szerint folytonos kölcsönös egymásra-vonatkoztatásban álló szemléletmód, s ennek társadalmi objektivációja. Íme, az egybevető (szinoptikus) módszer alapgondolata, amelynek szellemfinomságú számai a munka egész nagyszabású szerkezetét összetartja, s a szerző szerint is elmélete első csírájául tekinthetők. Szabó József egyenesen „forradalmi gondolatnak” tartja a szinopszist. „Az a kritikai szellem, amelynek ez a gondolat is egyik jelentős terméke, jellemzi ezt a munkát, amely elég bátor bevállalni azt, hogy nem olyasmi mondanivalója van, amiben a szerző vakon hinne, hanem csak olyan, amiben aránylag még a legkevésbé kételkedik. Bár ekként sorai mintegy »egyetlen szkeptikus zárójelbe« téve jelennek meg előttünk, mégis többre tanítanak, mint hosszú éveknek határozottabb igényével fellépő jogelméleti irodalma e munka előtt. Mert elégett eszményeknek és megfagyott dogmáknak áhítatos legyezgetése helyett megtanítottak bennünket kételkedni ezekben. (S a gondolkodás: kételkedés.)”¹⁷

Az 1939-ben megjelent „A közvélemény ellenőrzése” könyv jelezte, hogy Horváth Barna mekkora jelentőséget tulajdonít a közvélemény elméleti igényű megalapozásának, megismerésének. Hiszen „nem tudunk megállapodni magunkkal, mit is tegyünk vele tulajdonképpen. Irányítsuk? Igazgassuk? Vezessük? Gondozzuk? Kutassuk? Szolgáljuk?” A kérdések természetesen nem egyszerűen elméleti vonatkozásaik miatt érdekesek, hanem a propagandának a II. világháború alatt megnövekedett jelentősége és technikájában, tartalmában alapvetően megváltozott természete miatt is.

A félreértések eloszlatására Horváth Barna leszögezi: amikor az közvélemény ellenőrzéséről beszél, ezen a közvélemény megismerését és bizonyos tervszerű képzését vagy alakítását érti, amelyet élesen meg kíván különböztetni „a közvélemény diktálásától vagy oktrojálásától”. Szabó József recenziója ehhez hozzáteszi: a megismerés nem is olyan könnyű dolog, mint első látásra hinnénk. „A közvélemény ugyanis olyasmi szerepet tölt be a társadalomban élő ember számára, mint az egészség vagy a levegő: úgyszólván csak akkor szerzünk róla tudomást, ha megváltozott”. Horváth Barna egyik legfontosabb „gyakorlati megjegyzésének” tekinti az értesültség hiányára vonatkozó megállapítását: ez az, ami „a szélsőségeknek és idegen közvélemények vonzásának a legtagabb teret nyújtja. Ezért nem pótolhatja az értesültséget a mesterségesen propagált közvélemény, ami az ellenkező propaganda csapásai alatt úgy ledőlhet, mint a gyökerek nélküli fa”¹⁸.

Itt érdemes megemlíteni ezzel kapcsolatban, hogy Szabó Imre elhíresült „Burzsoá jogbölcselet...” könyvében így összegezte hosszadalmas bírálatát: „Horváth Barna jogfilozófiája a burzsoá jogbölcselet fokozódó züllését és bomlását példázza, a burzsoá jogbölcseletnek azt az imperialista stádiumát, amelyben az abszurdításuknál fogva nagyrészt

¹⁷ SZABÓ JÓZSEF: Horváth Barna: A jogelmélet vázlata. *Szellem és Élet* II, (1937-38) 120-124. o.

¹⁸ SZABÓ JÓZSEF: Horváth Barna: A közvélemény ellenőrzése. *Szociális Szemle*, 1940, I. 40. o.

tudományos cáfolatra sem szoruló tételek cinizmusával, tudományos felelőtlenséggel, szenzációhajhászással párosulnak. *Elég itt egyebek között a közvéleménykutatással kapcsolatos egyetemi kísérletezéseire utalni s ezzel összefüggésben arra az álláspontjára, amely szerint a közvéleménykutatás »forradalmasítja a közösségi akaratképzés technikáját«.* A közvéleménykutatás tehát magyarán mondván nem megállapítja, hanem alakítani – értsd: félrevezetni – van hivatva a közvéleményt, ahogyan az Amerikában történt és történik.”¹⁹

3. A háborút követően a gyorsan reakciónak minősített polgári értelmiségi csoportok kiszorítása közepette menetelt az ország a proletárdiktatúra felé. Jászi Oszkár külföldről üzent hazába abbéli meggyőződését, hogy az egyre inkább veszélyeztetett értelmiségieket Magyarország „legfőbb és megőrzendő szellemi értékei” között kell számon tartani.²⁰ Közülük Horváth Barnának sikerül először elmenekülnie.

Horváth Barna döntésének közvetlen okát – amint látható volt – többnyire meghiúsult egyetemi kinevezésével szokás magyarázni. Ugyanakkor mindennek távolabbi előzményei is lehettek, ami Szabó József sikertelen disszidálási kísérlete utáni vallomásaiból is kiderül: „Horváthmal igen jó viszonyban voltam, a beszélgetéseink során sokat foglalkoztunk a jövőbeni tudományos munkásságunk lehetőségeinek problémáival. Arra a megállapításra jutottunk, hogy a fejlődésnek azzal az irányával, amely az egyetemek életében mutatkozott, nem tudunk sokáig együttműködni. Különösen az 1948-1949-es tanévben lett nehéz a helyzetünk, amikor úgy Horváthnak, mint nekem, sorozatos kellemetlenségeink voltak részben a diákság haladó részével, amely Horváthtól nyíltan, határozott politikai állásfoglalást követelt, míg nekem az egyetemre bekerült ún. munkáskaderekkel voltak ellentéteim. Mindezek hatása alatt megérlelődött bennünk az a gondolat, hogy felhasználva nyugaton lévő tudományos kapcsolatainkat nyugatra távozzunk, hogy ott tovább folytathassuk működésünket.”²¹

<p>Oggyiratszám: <u>6.125.V/3.H.1/1</u></p> <p>Előadó: <u>Virág Mihály</u></p>	<p>PENZÜGYMINISZTER Budapest, V., József Nádor tér 2-4. Távközlő: 181-990, 181-970.</p> <p>Címzett: <u>Igazságügy Miniszter Urnak,</u> <u>Budapest.</u></p> <p>Hivatából: <u>V. Markó utca 16.</u> Díjaztatás: <u>.....</u></p>	<p>Tárgy: <u>dr. Horváth Barna hábo-</u> <u>rus bűnös Romániából érke-</u> <u>zett ingóságai.</u></p> <p>Hív. sz.: <u>.....</u> Mell.: <u>.....</u></p>
<p>Felkérem Miniszter Urat, szíveskedjék közölni, hogy dr. Horváth Barna Budapest XI., Budafoki út 17/a. II. em. 2. szám alatti lakos, volt kolozsvári egyetemi tanár ellen volt-e vagy van-e folyamatban eljárás népellenes cselekmény vagy háborús bűnösség miatt és ezzel kapcsolatban rendeltetett-e el ellene vagyon zárolás vagy elkobzás. Ugyanis Romániában - Kolozsváron - maradt ingóságait az ottani helyi hatóság csak azzal a feltétellel adta ki, hogy azok a magyar pénzügyminisztérium rendelkezésére tartandók, miután nevezett ott háborús bűnösnek van nyilvánítva. Azonban erre vonatkozólag közelebbi adatokat vagy bizonyítékot nem közöltek. Tekintettel arra, hogy kérdéses ingóságok /1. Ényvszekrény és 5 láda könyv/ fekéber mellett itt tárolnak, kérem Miniszter Urat, hogy a lehetőségekhez mérten soronkívül intézkedni szíveskedjék!</p> <p>Budapest, 1950. augusztus...</p> <p>A kiadvány hitelesít:</p> <p> Budapest, 1950. aug. - 3.</p> <p>dr. Dezséri László s.k.</p> <p>1950. - 227. Iródevizsga</p>		

Háborús bűnös-e Horváth Barna? 1950. augusztus 3.

¹⁹ SZABÓ Imre: *A burzsoáz állam- és jogbölcsélet Magyarországon*. Budapest, Akadémia, 1980. 427. o.

²⁰ LITVÁN György: *Jászi Oszkár*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 384. o.

²¹ Vizsgálati dosszié. Szabó József gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára ÁBTIL 3.1.5 V-85122.

Az említett Jászi-féle erkölcsi támogatásnál azonban ehhez konkrétabb segítségre volt szükségük. A British Council ösztöndíjasainak közvetítésével kerültek Budapestre kapcsolatba 1948 második felében Eugene Black amerikai kulturális attaséval. Black egyik beszélgetésük során arra kérte Szabó Józsefet, eszközöljön ki számára egy meghívást egyeteme részéről, ugyanis szeretne megismerkedni a szegedi egyetem viszonyaival. Blackkel Szabó József abban is megállapodott, hogy rendszeres kapcsolatot tartanak és – úgyis, mint dékán és mint a szemináriumi könyvtár vezetője – fel fogja őt keresni hivatalában. Ez több ízben meg is történt. Ennek eredménye lett az is, hogy az egyetem több olyan tudományos könyve kapott az amerikai nagykövetség közbenjárásával, amelyek ez időben Magyarországon nem voltak megszerezhetők,²² Szabó pedig Black útján több litografált előadási jegyzetét, valamint nyomtatásban megjelent jogtudományi tárgyú könyvét juttatta külföldre, hasonlóképpen az osztrák követség egyik titkárán keresztül régi ismerősének, Verdroß bécsi professzornak, valamint a British Council útján Londonba.²³ E kapcsolat későbbi perében mint hazaárulás és kémkedés került a vádpontok közé.²⁴

Horváth Barna ugyancsak jó kapcsolatot tartott fenn Black-kel. 1949 közepén megállapodtak abban, hogy kiszökését elősegítendő könyveit, feljegyzéseit és apróbb értéktárgyait az amerikai nagykövetség hivatalos küldeményeként kijuttatja számára. Black ezt el is vállalta és Horváthnak két bőröndnyi holmiját ki is szállították Bécsbe. Horváth Barna pedig csak jóval ezután, az év november 19-n hagyta el az országot a nyugati határon keresztül Ausztriába.²⁵

Szökése előtt Horváth Barna Szabó József gondjaira bízta a vele „jó barátságban” lévő, frissen végzett jogászt, Papp Verát²⁶. Szabó József az ellene folytatott eljárás során azt vallotta, hogy Horváth Barna távozás előtti kérése az volt, biztosítsanak a nő számára helyet a szegedi egyetemen, mint lektornak. Szabó Józsefnek, mint a kar dékánjának ajánlására ez meg is történt. Harminc évvel későbbi visszaemlékezése szerint viszont tanársegédként vette maga mellé a tanszékére.²⁷ Bármelyik is történt, „Papp Vera” főszereplője volt a legkülönbözőbb szökési terveknek. Ismerte ugyanis a Horváth Barna menekülését elősegítő embercsempészt, sőt a határra vezető megbízható útvonalat is. Annak, hogy Horváth Barnával mégsem együtt távozott az országból az a furcsa körülmény lehetett az oka, amiért Horváth Barna a nő egyetemen való elhelyezését kérte Szabó Józseftől. Ha ugyanis az amerikai bevándorlási hivatal felé nem sikerül igazolni „Papp Vera” magyarországi egyetemi státusát, akkor nem részesülhet egyszerűsített eljárásban és elkerülhetetlen a menekülttáborok hosszabb ideig tartó bürokratikus eljárása.

²² Az így beérkezett könyv- és folyóiratjegyzék megküldése az OSZK-nak. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Szegedi Tudományegyetem Jogi Kar VIII. 4.b/ Egyesített szemináriumi könyvtár jelentése 1948/49. 2-19. sz.

²³ Szabó büntetőpere során az ügyészség ezeket a körülményeket tekintette olyanoknak, amelyek megvalósították a hűtlenség tényállását. A bíróság ítélete viszont – a kor büntetőpolitikai törekvéseihez képest meglepő módon – Szabó József könyvtárosi tevékenysége részének tekintette ezt a magatartást. Budapesti Büntetőtörvényszék B. XLI. 8853/1950/6. sz.

²⁴ Szabó József gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve. ÁBTL i. m.

²⁵ Uo.

²⁶ Valódi nevén: Bolgár Vera (1913–2003) a Michigan Law School tanára 1949 és 1987 között, az American Journal of Comparative Law munkatársa. Horváth Barna tanítványa volt, egy évvel később követte mesterét az amerikai emigrációba.

²⁷ NAGY J. Endre i. m. 134. o.

Ráadásul „Papp Vera”, miután közölte Szabó Józseffel disszidálási szándékát, felajánlotta neki, hogy esetleg menjenek együtt. A helyzet olyannyira komolyra fordult, hogy 1950 nyarán közösen megkeresték Budapesten a „Papp Vera” által ismert embercsempészt,²⁸ akivel leutaztak annak lakóhelyére, Csepregre, hogy ellenőrizték, mennyire megbízható az általa ajánlott útvonal. Mivel Szabó József bizonytalannak találta a helyzetet, így a tervet a maga részéről elejtette. Később viszont „Papp Vera” egyedül, előzetesen értesítése nélkül, éppen ennek az útvonalnak a felhasználásával disszidált.

„Papp Vera” neve Szabó József 1950. október 19-i, első kihallgatásán hangzott el először, és ehhez a megnevezéséhez a per egész folyamán ragaszkodott. Ugyanennek a történetnek viszont a nyolcvanas évekbeli visszaemlékezésekben már valódi nevén, Bolgár Vera a főszereplője, aki tehát azonos „Papp Verá”-val. Feltehető, hogy 1950-51 során Szabó József nem kívánta felfedni az államvédelmi hatóság előtt Vera igazi kilétét, még akkor sem, ha sejtette is róla, hogy már sikerült Nyugatra érnie. Konspirációs terve olyannyira sikeresnek bizonyult, hogy Szabó József valamennyi dossziéjában a „Papp Vera” név szerepel, így került be az operatív nyilvántartásba is, sőt, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának névindexe jelenleg is ezt a fiktív nevet tartja számon.

Bolgár Vera valóban az utolsó hazai tanítványa lehetett Horváth Barnának. Amerikai munkássága kapcsán Varga Csaba a kilencvenes évek második felében, személyes találkozásuk nyomán is beszélt: „Mostanában, idős korban, a világ talán legjobb nevű jogtudományi folyóirata, az American Journal of Comparative Law tényleges szerkesztői munkát elvégző munkatársaként lett, Michigan egyetemének kutatója, s mostanában nyugdíjasa. Matematikus völegényével még József Attila barátai voltak. Jogvégzetten a Chorin-cégnek lett már Pesten, Vörösmarty téri irodapalotájukban adminisztratív beosztottja. Én már végtelenül komoly, kiváló dolgozatokat publikáló, magányossága ellenére roppant kedves és nyitott asszonyként ismertem meg.”²⁹

Az eredményes és a megghiúsult szökési történeteknek egészen meglepő az időbeni egybeesése annak a levélnek a tartalmával, amelyet Jászi Oszkár írt ekkoriban Horváth Barnának. A sikeresen Bécsbe kijutott Horváth ugyanis Jászihoz fordult további segítségért amerikai utazásához, egyben néhány otthonmaradt barátja – Csécsy Imre, Bibó István és Szabó József – kimenekítéséhez. Jászi számára 1950 szeptemberére már kiderült, hogy az első kettő semmiképpen nem vállalhatja a kockázatot. „Fájlaltam”, írta ekkor Jászi Horváth Barnának, „hogy Imre nem tudta rászánni magát a kimenetelre olyan időben, amikor ez talán még lehetséges lett volna. Ma már ez csaknem legyőzhetetlen nehézségekkel járna. Bibó Istvánra is sokat gondoltam, de mint mondod, őt családi okok is akadályozzák. Ellenben Szabó Józseffel állandó összeköttetésben voltam. Tudom, hogy ő szívesen jönne ki, még nagy veszélyek árán is. Több irányban is kísérleteket tettem exodusa egyengetésére. De itt szomorú tapasztalatban volt részem. Látnom kellett, hogy sem a Free Europe Committee-ben, sem a Magyar Nemzeti Bizottmányban nincs komoly érzék azokkal szemben, akiket »otthoni száműzötteknek« neveztem el. Ők csak szűkebb politikai érdekeiket képviselik... Semmit sem tudtam elérni, pedig ha egyszer bekövetkeznék a felszabadulás, az olyan nagy értékekre, mint Csécsy, Bibó és Szabó, okvetlenül szüksége lesz a félig elvázott országnak”³⁰.

²⁸ A periratok szerint Hajdusics János, Budapest, Bakáts utca 3. sz. alatti lakosról van szó,

²⁹ Varga Csaba: Azok az ötvenes évek... Jogelmélet és jogtörténet Szegeden és Budapesten. Nagyné Szegvári Katalin emlékezése. 1. sz. sz. jegyzet. <<http://jesz.ajk.elte.hu/varga49azok.pdf>> (2012. 05. 06-i letöltés)

³⁰ Jászi levele Horváth Barnához, 1950. szeptember 20. In Jászi Oszkár válogatott levelei. Magvető Könyvkiadó,

Annak egyelőre nincs nyoma, hogy Jászi Szabó Józseffel „állandó összeköttetésben” lett volna, de a Horváth Barnával közölt információk – Bibóval ellentétben hajlott volna esetleg családja nélkül, egy másik nővel, „nagy veszélyek árán is” kiszökni – Jászi alapos tájékozottságára utalnak. Az pedig egészen megdöbbentő, hogy éppen Jászi levele keltjének másnapján, 1950. szeptember 21-én vág neki Szabó József, immár feleségével és nyolc éves lányával (első ízben) a határnak: „Enesén többórás éjszakai gyaloglás után, zuhogó esőben elvesztettük egymást, ezért lemondunk a disszidálási szándékunkról és én a kislánnyal, feleségem pedig külön, visszatértünk Szegedre, míg vezetőnk átjutott a határon.” Második kísérletük 1950. október 12-én, amikor egy Jugoszláviába induló hajó rakterében rejtőztek el, a hajó indulása előtti ellenőrzéssel hiúsult meg³¹, az ÁVH őrizetbe vette őket.

Szabó Józsefet a Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. december 16-án hozott ítéletében tiltott határátlépés vétségének kísérletében bűnösnek találta, ezért kettő év és hat hónapi fogházra, mint főbüntetésre, ezen felül 3 évi hivatalvesztésre, politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen időtartamú felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítélte. Ezt a Legfelsőbb Bíróság 1951. március 10-én lényegében jóváhagyta.

Szabó József így elkerülte a kémkedés és hazaárulás halálos ítélettel fenyegető vádpontjait, pedig a kiszivárgott hírek arra utaltak, hogy egyes egyetemi kollégái szívesen vették volna a legsúlyosabb ítéletet. Szabó József 1988-as visszaemlékezése szerint a kar sztálinista tanulmányi osztályvezetője kényszerítette a Kari Tanács tagjait, hogy hazaárulás címén halálbüntetés kiszabását kérik, mint mondta, „külföldi könyveket fogadtam el, megrontottam az ifjúságot és akadályoztam a kommunizmus építését”.³² A per iratai között ilyen beadvány nem található. Ugyanakkor védőügyvédje, bár a bíróság zárt tárgyalást és csak korlátozott iratbetekintéssel járó közlési tilalmat is elrendelt, hasonló információkhoz jutott: „A szegedi egyetem – mint arról értesültem – az ügyben közvetlenül a Legfelsőbb Bírósági tárgyalás előtt súlyos feliratot szerkesztett, amelyben a legmesszebbmenőkig elítélték Jóskának nemcsak az ügygel kapcsolatban tanúsított magatartását, de egész szellemi beállítottságát és tanítási módszerét. Minden tanárnak a neve a felíratra fel volt gépelve, csak a megfelelő helyen alá kellett írni. Értesülesem szerint a felírat aláírását senki sem tagadta meg, és mindenki változatlan szöveggel azt aláírta.”³³

Szabó József két és fél éves börtönbüntetésének letöltését a márianosztrai országos börtönben kezdte meg. Az első pillanattól úgy vélte, hogy csak akkor képes elviselni a megpróbáltatásokat, ha szellemi kondícióját minél inkább meg tudja óvni. Erre a lehetőségekhez képest a legsűrűbb levélváltást, valamint az olvasmányaihoz való hozzáférést látta a legalkalmasabbnak. Ügyvédjét minden látogatása alkalmával sürgette, hogy segítse hozzá a tudományos könyvekhez, „hogy a börtönben is tudományos munkát végezhesen”.³⁴

Budapest, 1990. 523. o.

³¹ „Bányainé” fn. ügynök 1958. április 1-i jelentése szerint „az októberi események után megkérdeztem [Szabó Józsefet], hogy most miért nem ment ki. Azt mondta, hogy elég lecke volt három év [börtönbüntetés] és úgy látta, itthon is tud boldogulni, nem is kísérelte meg”. „Bányainé”-ről viszont itt derül ki, hogy mint Szabó József régi ismerőse (B. Ö.-né tanárnő), 1950-ben ő ismertette meg vejével, aki végül mindkét szökési kísérleténél közvetített az embercsempészek felé. Az ÁVH tehát biztos tipp után látott neki a hajó átkutatásához 1950. október 12-én. „Bányainé” fn. ü. jelentése. Csongrád Megyei RFK Politikai Nyomozó Osztály V. alosztály. Szeged, 1958. április 1. Dr. Szabó József. ÁBTL 3.1.5. O-14958/524.

³² Szabó József: *Negyven év. Egy professzor útja az önkényuralom alatt*. In Szabó József: i. m. 34. o.

³³ Gonda József levele özv. Szabó Imrénének. SZTE Egyetemi Könyvtár Társadalomelméleti Gyűjtemény (TEGY SZJK) Periratok. 1951. március 13.

³⁴ Gonda József levele özv. Szabó Imrénének. SZTE TEGY SZJK Periratok. 1951. május 23.

Megvizsgáltam... Dr. Szabó József./Hódmezővásárhely, 1969. II. 13.

...nyja, Barna Mária./Szeged, M. 28/6.

nyilvántartási ügyeit és megállapítottam, hogy a 0033 számú miniszteri parancs alapján nyilvántartási kategóriát képez, mivel

Nevezettet 1951. márc. 10. napján a Legfelsőbb Bíróság B. IV. 06. számú ítéletében 2 év 6 hó börtönre, 10 év közügyektől eltiltásra ítélte tiltott határátlépés kíséretének büntetése miatt. Kegyelemmel mentesült a hátrányos jogkövetkezmények alól az 1950. évi II. tc. 71. §. 11. bek. alapján.

*Szabó József állambiztonsági „nyilvántartásba hagyásának” határozata
Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztálya 1964. július 12.*

A Nagy J. Endre által készített interjúban kerül szóba az a kínos affér, melynek részleteiről börtönévei alatt nem tudott tájékozódni, és amelyről csak jóval később, szabadulása után tudott pontosabban informálódni. Magát a történetet – az érintett nevének említése nélkül – máshol is szóba hozta Szabó József: „Moór Gyula nekrológját én írtam meg Verdroß bécsi professzor felkérésére és folyóiratában. Elküldése után én is bajba jutottam (ti. börtönbe került), s nem tudtam figyelemmel kísérni sorsát. Hosszú évek múlva értesültem, hogy egy külföldön élő barátom neve alatt jelent meg a végén, csekély változtatással.”

Az interjúban pedig így beszélt ugyanerről „Ez egy rövid dolgozat volt ugyan, de nekem nagyon a szívemhez nőtt. És elküldtem Verdroßhoz. És ahogy elküldtem, már jött is a kidobásom. Miután elküldtem a cikket, három-négy hétig nem hallottam róla semmit. Végül nem Verdroßnak, írtam, hanem Barnának egy levelet, hogy nem tudja-e, hogy mi lett ezzel az írásommal. Barna nem válaszolt. Ezután Bolgár Verának is írtam. És akkor Vera azt válaszolta, hogy nem is tudom... Ez nem az én nevem alatt, hanem Barna nevével már megjelent.³⁵ Egy ökölcsapás volt az arcomba. (...) És akkor kérdeztem Horváth Barnát aki azt mondta, hogy »na majd elintézem én, ami itt történt«. Majd röviddel ezután Barna ismét írt egy levelet, azzal, hogy »az ember néha olyan dolgot csinál, amit nem tudja, hogy miért csinálja, és amit sosem tud magának megbocsátani. Légy szíves közöld velem, hogy megbocsátasz-e.« Én erre nem válaszoltam semmit. Utána jött egy még dörgedelmesebb levél, hogy de igazán bocsáss meg. Akkor megírtam neki, hogy rendben van, én nem forszírozom ezt az ügyet, csak nagyon kellemetlen. Amikor meglátogattam Amerikában, ő maga kezdett erről beszélni, de leállítottam, hogy ne is beszéljünk róla. Kellemetlen volt, de nem rontotta el a barátságunkat.”

4. Annak, hogy barátságuk kiállta e kínos ügynek a megpróbáltatásait, bizonyítéka és szép példája későbbi sűrű levélváltásuk is³⁶. A személyes híreket háttérbe szorítva ezek arról tanúskodnak, hogy jogfilozófusi mivoltukat itt sem tagadják meg. Szakmai véleménycseréjük nem is utal arra, hogy egy óceán választja el őket egymástól, no meg a nyugati demokráciák és a keleti diktatúrák között emelkedő vasfüggöny.

Egy 1960 áprilisában keltezett levélben Horváth Barna az amerikai Legfelsőbb Bíróságnak az Earl Warren nevével fémjelzett, 1953 óta tartó időszakának teljesítményét

³⁵ Julius Moor (1888–1950) Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht, Wien, Bd. IV. Br. 4. pp. 385–392

³⁶ Szabó József és Horváth Barna levelezésének forrása: Szabó József jogász, egyetemi tanár iratai 1919–2014 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára Hódmezővásárhely XIV. 68.

értékelte, több forrásra is felhívva Szabó József figyelmét. „Bírói diplomáciának” nevezi azt a sajátos döntéshozatali technikát, amely uralkodóvá vált és amely során a „csoportos ellentétek csoportos kiegyenlítésére” kerül sor a Legfelsőbb Bíróságon. Ennek bizonyítékait például a szegregációellenes iskolaügyi vagy a választókerületek arányosítását célzó döntésekben látta. A későbbi alelnök, Spiro Agnew kormányzó stílusát a két világháború közötti szélsőjobboldali Milotay Istvánéhoz hasonlította, aki a „silent majority” nevében kívánja összekovácsolni az északi és déli konzervatív többséget. „Remélem, hogy amennyire lehet, híven tájékoztattalak” – fejezi be a levelét.

Hogy mennyire odafigyel a hazai hírekre, jelzi, hogy azonnal értesült Csekey István 1963 augusztusában bekövetkezett haláláról és egyből eszébe jut, hogy Búza László hogyléte felől érdeklődjön. Látja ugyanis, hogy a telefonkönyvben már a pesti lakáscíme szerepel. „Ennek a telefonkönyvnek a tanulmányozása különben valóságos élmény a számomra.” (Buza egyébként Szabó Józsefen keresztül viszontüdvözlí). Amikor kezébe kerül egy szegedi térkép, elcsodálkozik azon, hogy „a jogi kar már nem ott van, ahol az én időmben volt, hanem a tábla vagy a főügyészség épületében”.³⁷ Majd Müller László doktori értekezése felől kíváncsiskodik, mert az angol változatát ugyan megkapta (Bolgár) Verától, de hátha megmaradt egy példány a Hódmezővásárhelyen élő családnál is.

A kongresszusi könyvtárat nagyszerűen tudom használni, mert egészen közel van. Ma pl. háromszor is jártam ott. Most Pulszky kivonatolásával foglalkozom. S miután a főszöveggel végeztem, most a kötet elején lévő tartalmi áttekintést néztem át, amely helyenként jobb magánál a főszövegnél is. Gyakran az a benyomása az embernek, hogy maga Pulszky sem látta még tisztán, hogy mire is lesz majd felhasználható a "társadalmaknak" az az osztályozása és fejlődéstörténete, amelyet maga is könyve főérdemének tartott. Érdekes az is, hogy a történetet még mennyire "iskolásan" műveli, senkit sem idézve, ellenben a kisujjából rázva ki és egy odavetett mondattal elintézte a legnagyobb neveket is.

Horváth Barna levele Szabó Józsefnek 1964. október 6.

1964 júniusában több előadást is tartott Európában, ahol még élénken emlékeztek jogtudósi kiválóságára. Zürichben Schindler szemináriumán a joguralom és a holnap társadalmi rendjéről beszélt, érdeklődéssel hallgatták és sok hozzászólás is elhangzott – írja.

Ugyanezen a körútján a németországi Freiburgban Müller-Freienfels összehasonlító jogi szemináriumán is felolvasást rendeztek számára. Az előadás témája akörül forgott, hogy megszűnhet-e a jog egy fejlettebb társadalomban akár úgy, mint azt a moszkvai pártprogram tervezi³⁸, akár a technológiai fejlődés – atomerő és automatizálás – következtében, mint mások remélik. „Érdekes volt a vélemények megoszlása... Én Darwin könyvével vigasztaltam a pesszimistákat, aki szerint »a legközelebbi egymillió évben« nagyjából az fog megisméltódni, mint eddig.”

1964-ben arról ad hírt, hogy Berlinben ismét megjelenik a harminc évvel korábbi első kiadásában ugyancsak németül megjelent jogszociológiája. Bár a könyv egyes részeit

³⁷ Horváth Barna arra emlékeztetett, hogy a háború alatti kolozsvári visszaköltözés négy évének kivételével a jogi kar a Dugonics téri épület második emeletét foglalta el. Jól eltárlalta a térkép nyomán, hogy az ítéltábla korábbi, Tisza Lajos körúti épületébe került át a jogi kar, 1951-ben.

³⁸ Utalás az SZKP XXI. kongresszusán 1959-ben elfogadott és nyugaton nagy vitát kiváltott „A kommunizmus építésének programja” című pártanyagra.

Horváth Barna már elavultnak tekintette, de nem volt alkalma utóbb megjelent tanulmányival felfrissíteni³⁹.

Az elméleti jogtörténeti kutatási irány kidolgozásán töpreng, Scott Buchanan és Pulszky nyomdokain haladva. Sűrűn látogatja a Kongresszusi Könyvtárat, és megemlíti, hogy 1964 közepe óta hivatalosan is nyugdíjas lett.

Horváth Barna 1970. április 10-i levelében egy izgalmas feladatáról ír Szabó Józsefnek: „Másik fordításom svéd nyelvből Ekelöf terminológiai jelentőségű tanulmánya arról a kifejezésről, hogy »az érvényes jogszabály«. Először csak technikai szempontból ragadt meg, hogy nemcsak svédből, hanem norvégből és dánból is eredetiben idéz. Ezt angol és francia, valamint német terminológiával egybevetve persze a Hart által az alapszabály helyébe behozott »rules of recognition«-hoz jut, végül olyasvalamire, hogy nem is az így többszörösen is elvont, elvonatkoztatott szabály az érvényes, hanem a döntés ténye.”

Ekelöf, Per Olof tanulmányáról van szó. Azt nem tudni, Horváth Barna vajon értesült-e legalább utólag arról, hogy miközben ő a svéd fordítással bajlódik, eközben Stockholmban már nagy valószínűséggel nyomdában volt a munka angol nyelvű változata, amely végül 1971-ben jelent meg.⁴⁰ Mindenesetre a történetben az a legszebb, hogy milyen magától értetődő természetességgel működött ez a Hingham – Uppsala – Szeged kört bejáró szakmai eszmecsere, ráadásul mindez a hetvenes évek elején.

Az életük alkonyához ért barátok közötti rezignált hangú levelezése során Szabó József írhatta volna ugyan Horváth Barnának is, de éppen Bibó Istvánnak fogalmazta meg keserű sorait: „Tulajdonképpen nincs értelme a tudományos munkát még ilyen szerény formában is erőltetni az én viszonyaim között. Feleségem mini-nyugdíjból él és a magaméból megélni nem lehet, így állandóan próbálkoznom kell fordítások szerzésével, főleg angolra és németre, valamint ezekből és franciából. Ezen kívül most már fáraszt és a fáradt gondolkodás nem szülhet okos gondolatokat. Egyébként magam is sok gondolattal vitatkozom, mielőtt egyáltalán leírom. Sok intézményben, gondolatban csalódtam ebben az ádáz korban, amelyben élnem kellett. Leírni azonban nem a negatívumokat kellene, hanem pozitív kiutat ebből a fokozatosan és egyre inkább elembertelenedő világból és ez nem könnyű.”⁴¹

³⁹ A könyv csak évekkel később jelent meg: *Probleme der Rechtssoziologie* (Berlin: Duncker & Humblot 1971) 204 o.

⁴⁰ EKELOF, Per Olof: The expression »valid rule«: a study in legal terminology. *Scandinavian Studies in Law* Vol. 15. 1971 pp. 57-74. Mindenesetre Ekelöf egy másik tanulmányának szintén publikálatlan fordítása – Is the term Right a syntactical aid without meaning? – megtalálható az Akadémia kéziratárában. Horváth Barna hagyatéka, kéziratai. MTAK Kézirattár Ms 5907/48-50.

⁴¹ Szabó József levele Bibó Istvánnak, 1977 szeptember 3. Bibó István hagyatéka, kéziratár. MTAK Kézirattár, Ms 2563/33-34.